

دایره المعارف تاریخ پاینده

تعریف اصطلاحات، معرفی اشخاص، تمدن ها، کتاب ها و واژه های نا آشنایی مهم کتاب تاریخ پایه دهم (دانش آموزان عزیز دقت داشته باشید که در این جدول تمام واژه های نا آشنایی کتاب به صورت خلاصه تعریف شده است و هدف اصلی کمک به یادگیری تاریخ است بنابراین لزومی ندارد همه آنها را حفظ کنید)

درس اول	
اصطلاح	توضیحات
علم تاریخ	علمی است که به مطالعه جنبه های مختلف زندگی انسان ها و جامعه ها در گذشته می پردازد و علل و نتایج افکار و اعمال پیشینیان را بررسی و تحلیل می کند.
هدف علم تاریخ	آگاهی از زندگی اجتماعی در گذشته است که شامل تمامی جنبه های فکری، مذهبی، سیاسی، نظامی، اقتصادی، علمی، حقوقی و هنری می شود.
مورخ	به کسانی گفته می شود که در مورد گذشته مطالعه و پژوهش می کنند و سپس یافته های خود را به صورت نظام مند به رشته تحریر در می آورند. به عبارتی ساده تر نویسندگان کتاب ها و نوشته های تاریخی را مورخ می گویند.
رابطه علت و معلولی	به رابطه یک رویداد (علت) با رویدادی دیگر (معلول) گفته می شود. به عبارتی دیگر رویداد دوم در نتیجه رویداد اول است.
فراعه	به پادشاهان و حاکمان مصر باستان گفته می شود.
خدای نامه ها	متونی هستند که به تعبیری تاریخ نگاری به شمار می آیند و در دوره ساسانیان تدوین شدند.
تاریخ نگاری	به ثبت و ضبط و نگارش جنبه های مختلف گذشته مانند مسائل اجتماعی، سیاسی و ... تاریخ نگاری گفته می شود.
هرودوت	نویسنده یونانی تاریخ هرودوت و مشهور به پدر علم تاریخ
تاریخ هرودوت	یک کتاب تاریخی از هرودوت نویسنده یونانی مشهور به پدر علم تاریخ است. این کتاب یکی از اولین کتاب های تاریخ در جهان به حساب می آید. بیشتر مطالب آن شرح جنگهای یونان و ایران است و کهن ترین و کامل ترین کتاب تاریخی به جامانده از عصر باستان است.
طبری و بیهقی	دو تاریخ نگار و مورخ ایرانی در دوره اسلامی که به نوشتن کتاب های تاریخی اهتمام ورزیده اند.

وقایع نویس	نویسندگانی که در زمان گذشته در دربار پادشاهان به ضبط و ثبت وقایع و رخداد‌های سیاسی و تاریخی می پرداختند. آنها فقط امور مربوط به پادشاه را صرفاً روایت می کردند و هیچ دخل و تصرفی در آن نداشتند.
رئسانس	یک دوره دویست ساله از تاریخ اروپا است که از ایتالیا شروع شد و با تغییر و تحولات فکری، فرهنگی، علمی، هنری همراه بود و اروپا را کاملاً متحول کرد.
تاریخ نگاری نوین	در این شیوه تاریخ نگاری، تاریخ نویسان و پژوهشگران با استفاده از روش تحقیق علمی، بهره برداری از منابع و اسناد و مدارک معتبر و گزینش و نقد آنها، رویدادهای تاریخی را ارزیابی می کردند و یافته های علمی خود را به زبانی ساده می نوشتند. تاریخ نگاران جدید همچنین تلاش می کردند از نتایج تحقیقات علوم چون باستان شناسی، زبان شناسی، جغرافیا، جامعه شناسی و اسطوره شناسی در مطالعه تاریخ بهره مند شوند. در این نوع تاریخ نگاری سعی می شد از زبان تملق و چاپلوسی پرهیز شود.
منابع دسته اول یا اصلی	به همه آثار تاریخی گفته می شود که در زمان وقوع حادثه یا نزدیک ترین زمان به وقوع آن، نوشته شده اند. به عبارت دیگر، نویسندگان این نوع منابع، خود ناظر رویدادها بوده اند یا شرح ماجرا را از شاهدان واقعه شنیده اند.
منابع دسته دوم یا فرعی	به همه آثار تاریخی گفته می شود که با فاصله زمانی زیاد با واقعه تاریخی پدید آمده اند. به عبارتی دیگر خود مستقیماً شاهد واقعه نبوده اند و یا همچنین از شاهدان واقعه بهره نبرده اند و اکثراً بر پایه منابع دسته اول پدید می آیند.
شهید استاد مرتضی مطهری	روحانی شیعه مذهب و از فیلسوفان دوره معاصر بود که اعتقاد داشت از نظر قرآن تاریخ بشر و تحولات آن بر طبق یک سلسله سنن و نوامیس صورت می گیرد و عزت ها، ذلت ها، موفقیت ها و شکست ها، خوشبختی ها و بدبختی های تاریخی، حساب هایی دقیق و منظم دارد و با شناختن آن حساب ها و قانون ها می توان تاریخ حاضر را تحت فرمان درآورد و به سود سعادت خود و مردم از آن بهره گیری کرد.
جنگ های صلیبی	جنگ های صلیبی به سلسله ای از جنگ ها گفته می شود که مسیحیان به دعوت پاپ و به فرماندهی شاهان و اشراف اروپایی علیه مسلمانان بر پا کردند. این جنگ ها حدود دویست سال طول کشید و چون مسیحیان شرکت کننده در آن، نشان صلیب را بر لباس و پرچم های خود نصب کرده بودند، به جنگ های صلیبی مشهور شد. این جنگ ها در نهایت با پیروزی مسلمانان به پایان رسید.
افلاطون و ارسطو	دو فیلسوف بزرگ یونانی که در تغییر و تحولات تاریخ بشر و مسائل فکری و فلسفی بسیار تاثیر گذار بوده اند.
کوروش	یکی از نوادگان هخامنشی که حکومت ماد را از بین برد و سلسله هخامنشی را تاسیس کرد. او یکی از بزرگترین و مشهورترین پادشاهان تاریخ ایران به شمار می رود که به علت رفتار صلح آمیز و انسان دوستانه خود با اقوام مغلوب از سایر پادشاهان دوران خود متمایز گشته است.
ابن سینا	فیلسوف، دانشمند و طبیب مشهور ایرانی است که در تغییر و تحولات تاریخ بشر و مسائل فکری و فلسفی بسیار تاثیر گذار بوده اند.
شاه اسماعیل صفوی	پایه گذار و مؤسس سلسله ای صوفی بود که با رسمی کردن مذهب تشیع در ایران نقش موثری در تغییر و تحولات تاریخی بعد خود داشت.
ناپلئون	یکی از رهبران و پادشاهان فرانسه که با اقدامات خود نقش بسیار موثری در تغییر و تحولات تاریخ فرانسه و اروپا داشت.
امیر کبیر	یکی از صدراعظم های مشهور دوره قاجار است که با اقدامات خود مانند تاسیس مدرسه دارالفنون تاثیر بسیار مهمی در تاریخ ایران داشت.

تمدن	به هر جامعه پیچیده که دارای ساختارهای یکجانشینی، طبقه‌بندی اجتماعی، شکلی از مدیریت و ساماندهی اجتماعی و سامانه نمادین ارتباطی همچون دستگاه نوشتاری باشد گفته می‌شود.
فرهنگ	به مجموعه آداب و رسوم، باورها، ارزش ها، شیوه زندگی و ... مردمان یک جامعه گفته می‌شود.
درس دوم	
گاهشماری یا تقویم	نظامی است که انسان برای اندازه گیری دقیق زمان (سال ، ماه و روز) ابداع کرده است.
اسطرلاب	یک صفحه مدور و گرد است که در گذشته برای اموری همچون تعیین زمان شبانه روز و وقت طلوع و غروب خورشید استفاده می شد.
بین النهرین	به سرزمین های مابین دو رود دجله و فرات گفته می شود.
مبدأ تقویم یا گاهشماری	رویداد یا اتفاقی مهم و خاص که یک تقویم یا گاهشماری از آن شروع می شود. مانند هجرت پیامبر از مکه به مدینه که مبدأ تقویم هجری شمسی است یا تولد حضرت عیسی که مبدأ تاریخ میلادی است.
گاهشماری (خورشیدی _ قمری)	گاهشماری که در بین النهرین و بابل رایج بود. در این گاهشماری سال به 12 ماه 30 یا 29 روزه تقسیم میشد و برای رفع اختلاف با سال حقیقی هر سه سال یک ماه به سال می افزودند.
کیبسه	در لغت به معنی پر کردن است و در اصطلاح به سالی کامل گفته میشود که 366 روز کامل باشد.
ژولیوس سزار	یکی از امپراتوران روم باستان که دستور داد گاهشماری رومی بر اساس گاه شماری مصری اصلاح شود.
پاپ گرگوار سیزدهم	یکی از پاپ های اروپا در قرن شانزدهم میلادی بود که به کمک منجمان گاهشماری مسیحیان را اصلاح کرد.
پاپ	یکی از روحانیون مذهبی مسیحیان که بالاترین درجه و مقام را در بین روحانیون مسیحی دارد. به اعتقاد مسیحی ها وی جانشین حضرت عیسی می باشد.
گاهشماری میلادی	تقویم یا گاهشماری که مبدأ آن تولد حضرت عیسی مسیح است و تقویم رایج و رسمی اروپا و اکثر کشورهای جهان است.
گاهشماری هجری قمری	تقویم رسمی دنیای اسلام که مبدأ آن هجرت پیامبر از مکه به مدینه است. این گاهشماری بر پایه گردش ماه به دور زمین تنظیم شده است.
گاهشماری اوستایی	گاهشماری که در دوره ساسانیان در ایران رایج بود که گاهشماری رسمی زردشتیان به حساب می آمد. سال به 12 ماه خورشیدی 30 روزه تقسیم می شد .سپس پنج روز اضافی را به نام (پنجه) یا (اندرگاه) به آخر ماه دوازدهم می افزودند .مبدأ گاهشماری اوستایی به تخت نشستن هر پادشاه بود.
گاهشماری جلالی	یکی از دقیق ترین گاه شماری های جهان که تقویم امروزه هجری شمسی بر اساس آن تنظیم شده است. این گاهشماری بر مبنای گردش زمین به دور خورشید تنظیم شده است و مبدأ آن هجرت پیامبر از مکه به مدینه است.
کرنولوژی یا خط زمان	به نظم و ترتیب در آوردن رویداد های تاریخی بر اساس زمان را کرنولوژی می گویند. به عبارتی دیگر خط زمانخطی است که نشان می دهد هر رویداد چه زمانی اتفاق افتاده است.

اقليم	به شرايط آب و هوايى يك منطقه جغرافيايى نظير دما، رطوبت، فشار اتمسفر، باد، بارش و ساير مشخصه‌هاى هواشناسى در مدت زمانى نسبتاً طولانى گفته مى‌شود. مثلاً اقليم كوير لوت گرم و خشك مى باشد.
فينيقيه	نام منطقه اى در کرانه دريائى مدیترانه مى باشد که در دوران هخامنشیان جزو قلمرو ایران به حساب مى آمدند. این منطقه اکنون جزو کشور لبنان مى باشد.
ابن خلدون	اندیشمند تونسى که بخشى از مقدمه كتاب العبد را به تأثیر جغرافيايى تاريخ اخلاق و رفتار با آدميان اختصاص داده است.
كتاب العبر	اثر ابن خلدون (قرن ۸ هـ ق) است. ابن خلدون در مقدمه این كتاب به تأثیر جغرافيا بر تاريخ اخلاق و رفتار آدميان اشاره کرده است.
جغرافياى تاريخى	علمى است که به مطالعه مناطق و سرزمين هاى مختلف در گذشته مى پردازد و تأثیر محيط طبيعى و عوامل جغرافيايى را بر رویدادهای تاريخى مانند شکل گيرى تمدن ها، مهاجرت ها، پيروزى ها و شکست ها، برپايى سکونتگاه ها و شهرها و ايجاد و گسترشها و ... مطالعه مى کند.
نقشه تاريخى	نقشه اى است که انواع مختلف اطلاعات شامل قلمرو حکومت ها، مرزها، پایتخت ها، شهرها، بناهاى مهم، محل دقيق رویدادها به خصوص جنگ ها، شبکه راه ها، مسيرهاى مهاجرت و لشکرکشى ها و تقسيمات ادارى و مالياتى را در گذشته نمايش مى دهد.
درس سوم	
باستان شناسى	باستان شناسى، علمى است که آثار باستانى و تاريخى را به منظور شناخت فرهنگ و شيوه زندگى انسان ها و جوامع گذشته، بررسى مى کند.
باستان شناس	کسى است که بر اساس آثار باقى مانده از بشر، گذشته انسان و جامعه، به ويژه تغييرات فرهنگى آنها را در طول زمان، بررسى و تحليل مى کند.
هدف علم باستان شناسى	هدف علم باستان شناسى را شناخت انسان و پژوهش در فرهنگ او است.
آثار باستانى	به تمامى اشيائ، ابزارها، بناها و مکان هاى مى گویند که ساخته دست بشر در گذشته و محصول اندیشه او هستند.
مکان يا محوطه باستانى	به جاهايى که باستان شناسان در آنجا آثار باستانى و تاريخى را مطالعه و در مواردى کشف مى کنند، مکان باستانى گفته مى شود
شهر سوخته	نام بقايای يك شهر در سيستان است که يك مکان و محوطه تاريخى محسوب مى شود.
پمپئى ايتاليا	يك شهر باستانى در ايتاليا است که يك مکان يا محوطه باستانى به شمار مى رود.
گوردخمه	نوعى مکان بر روى صخره ها، کوه ها و تپه ها که در آن مرده گان را دفن مى کردند.
تپه باستانى	هنگامى که در دوره هاى زمانى مختلف، مردمانى در يك مکان سکونت کنند، به تدريج چند لايه باستانى روى هم قرار مى گيرند و تپه هاى باستانى را شکل مى دهند.
سامانه اطلاعات جغرافيايى	يك سامانه اطلاعاتى (معمولاً رایانه‌ای) است که به توليد، پردازش، تحليل، و مدیریت اطلاعات جغرافيايى مى پردازد.
مردان نمكى	نامى است که به شش موميائى کشف شده در زمستان سال ۱۳۷۲ در معدن نمک چهرآباد استان زنجان داده شده است.

تمدن جیرفت	ه مجموعه محوطه‌های باستانی و یافته‌های باستان‌شناختی کشف‌شده در استان کرمان و در نزدیکی شهر جیرفت و هلیل‌رود گفته می‌شود. قدمت این منطقه به حدود ۵۰۰۰ سال پیش بازمی‌گردد.
روش های رادیو کربن و پتاسیم آرگون	دو مورد از روش های پیشرفته سالیابی آثار باستانی که در آزمایشگاه انجام می شود.
موزه	موزه ها مهم ترین مکان گردآوری، نگهداری، مرمت، مطالعه و نمایش آثار باستانی هستند.
موزه ایران باستان	اولین و بزرگترین موزه ملی ایران است که آثار باستانی در آن نگهداری می شود.
موزه لور	نام موزه بزرگ و ملی فرانسه است که در پاریس قرار دارد و آثار باستانی زیاد و گرانبهائی را از تمدن های جهان در خود جای داده است.
موزه بریتانیا	نام موزه بزرگ و ملی کشور انگلیس است که در لندن قرار دارد و و آثار باستانی و ارزشمندی را از تمدن های سراسر جهان در خود جای داده است.
موزه آرمیتاژ	نام موزه بزرگ و ملی کشور آمریکا است که در شهر نیویورک قرار دارد و آثار بزرگ و ارزشمندی را از تمدن های جهان در خود قرار داده است.
درس چه ——— ارم	
تمدن	به هر جامعه پیچیده که دارای ساختارهای یکجانشینی، طبقه‌بندی اجتماعی، شکلی از مدیریت و ساماندهی اجتماعی و سامانه نمادین ارتباطی همچون دستگاه نوشتاری باشد گفته می‌شود.
دوره پیش از تاریخ	دوره ای که از ابتدای زندگی بشر شروع می شود تا اختراع خط در 5000 سال پیش ادامه می یابد. این دوره خود به دو دوره گردآوری خوراک و تولید خوراک تقسیم می شود. آگاهی ما از این دوره متکی بر کشفیات باستان شناسی است.
دوره تاریخی	دوره تاریخی به دوره ای از تاریخ زندگی بشر گفته می شود که از اختراع خط از 5000 سال پیش شروع می شود و تا کنون ادامه دارد.
انسان واره	به معنی چیزی که شبیه انسان است. و در کتاب به معنی موجوداتی است که بقایای آنها شبیه انسان است.
دوره گردآوری خوراک	دوره ای که اساس زندگی بشر بر پایه گردآوری خوراک از طبیعت مانند جمع آوری میوه و گیاهان و همچنین شکار حیوانات بود. زندگی انسان در این دوره بسیار ساده بود و از پناه گاه های طبیعی برای حفظ خود استفاده می کرد. یکی از مهمترین اختراعات بشر در این دوره اختراع آتش بود و اصلی ترین ابزار انسان سنگ بود.
زوبین	یک نیزه کوتاه و سبکی است که برای پرتاب استفاده می شود و انسان ها اولیه با آن حیوانات را شکار می کردند.
دوره تولید خوراک	این دوره از حدود 12000 گروه هایی از مردم گردآورنده خوراک با استفاده از تجربه های گذشته، شروع به کشت برخی گیاهان و اهلی کردن حیوانات کردند و برای نخستین بار موفق به تولید خوراک شدند. پس از آن به مور با اختراع کشاورزی و یکجانشینی بشر کم کم تمدن ها شکل گرفتند و انسان شروع به پیشرفت کرد.
تپه چغاگلان	تپه ای در نزدیکی شهرستان مهران استان ایلام قرار دارد که قدمت بقایا و آثار کشف شده در آن به دوران پیش از تاریخ بر می گردد. کشفیات باستان شناسی در این منطقه نشان می دهد که ساکنان این منطقه از نخستین گردآورندگان خوراک بوده اند که به کشت گندم و جو روی آوردند.
عصر نوسنگی	به طور کلی به دوره ای از تاریخ بشر گفته می شود که در آن انسان به تولید خوراک، اهلی کردن حیوانات، اختراع کشاورزی، یکجانشینی و همچنین تولید سفال و ابزار های مختلف پرداخته است.

انقلاب کشاورزی	عبارت است از اختراع کشاورزی که باستان شناسان به دلیل اهمیت آن از آن به عنوان انقلاب یاد می کنند. زیرا که موجب تحول و دگرگونی در زندگی بشر از جمله یکجا نشینی، تخصیص کار و شکل گیری شغل ها و حرفه های دیگر و همچنین شکل گیری داد و ستد و فراهم آمدن زمینه برای شکل گیری تمدن های مختلف و همچنین آشنایی آنها با یکدیگر را فراهم آورد.
انقلاب صنعتی	عبارت است از دگرگونی وسیع در تولید و کشاورزی و صنعت که با جای گزینی محرکه آب و سپس بخار به جای نیروی جسمی انسان رخ داد. که با اختراع و تکمیل ماشین بخار در انگستان آغاز شد.
بین النهرین یا میان رودان	به معنای سرزمین های میان دو رود دجله و فرات در کشور کنونی عراق است؛ اما جغرافیای تمدن بین النهرین فقط محدود به سرزمین های میان این دو رود نیست و شامل تمامی سرزمین های پست غرب فلات ایران می شود. این ناحیه مهد شکل گیری اولین تمدن بشر می باشد.
جلگه	زمانی که رودها از کوه های بلند به سمت دامنه کوه جاری می شوند، آبرفت هایی با خود می آورند که با گذشت زمان این آبرفت ها در زمین های مسطح که سرعت رودها کاهش پیدا می کند رسوب میکنند و جلگه ها را پدید می آورند .
سومر	اولین تمدن و اولین شهر های ناحیه جنوب بین دو رود می باشد. که مهمترین شهر های آن او، اورک، لاگاش و کیش می باشد.
دولت شهر یا کشور شهر	هرگاه یک شهر به همراه روستاهای اطراف خود یک حکومت مستقل داشته باشد به آن دولت شهر می گویند.
افسانه گیلگمش	حماسه گیلگمش یکی از قدیمی ترین و نامدارترین آثار حماسی ادبیات دوران تمدن باستان است که در منطقه میان رودان شکل گرفته است.
اکد	نام قومی در مرکز بین النهرین که به فرماندهی سارگن بر سرتاسر بین النهرین حکومت می کرد.
سارگن	نخستین فرمانروای اکدی ها بود که بر مناطق مختلف بین النهرین و سومر حکمرانی می کرد. از وی به عنوان نخستین امپراتور تاریخ یاد می شود.
بابل قدیم	نام تمدنی در بین النهرین که توسط اموری ها تاسیس شد شهر بابل پایتخت آنها بود و در زمان فرمان روابی حمورابی به اوج خود رسید.
حمورابی	یکی از مشهورترین فرمانروایان بابل قدیم بود که بر بین النهرین حکمرانی می کرد. وی برای حکومت و قلمروی خود یک قانون نامه وضع کرد که به عنوان نخستین سند قانون گذاری جهان نام برده می شود.
آشوری ها	نام قومی جنگ جو در شمال بین النهرین می زیستند آنها با لشکر کشی و ویران کردن مناطق اطراف خود قلمروی خود را گسترش دادند.
افسانه گیلگمش	حماسه گیلگمش یکی از قدیمی ترین و نامدارترین آثار حماسی ادبیات دوران تمدن باستان است که در منطقه میان رودان شکل گرفته است.
رود نیل	نام بزرگترین رود جهان است که در شمال آفریقا و مصر قرار دارد و تمدن باشکوه مصر بر اثر آن شکل گرفته است.
شبهه جزیره سینا	نام شبهه جزیره ای است که در شمال شرقی و قسمت آسیایی مصر قرار دارد و سه طرف آن دریا قرار دارد.
فرعون	به پادشاهان و فرمانروایان مصر باستان می گفتند. که اعتبار و جایگاه ویژه ای در میان مردم داشتند و مانند خدایان حکومت می کردند.
اهرام مصر	نام سه بنای باستانی عظیم و باشکوه در مصر است که در دوره باستان ساخته شده است.

کارگزار کل کشور	وزیر فرعون و فرمانروای مصر باستان بود. این منصب در قرآن به نام عزیز مصر یاد شده است و نقش پوتیفار در فیلم حضرت یوسف است.
آمن هو تب چهارم	یکی از فرعون های دوره جدید مصر بود که کوشید یگانه پرستی را در شکل پرستش خدای خورشید در مصر رایج کند.
کاهنان	به روحانیون مذهبی در مصر گفته می شد وظیفه حفظ و ترویج دین خود را داشتند و همچنین پیشگویی نیز می کردند.
مومیایی کردن	روشی برای حفظ جسد است که مصری ها امعا و احشا و مغز را پیش از خواباندن جسد در سدیم کربنات (نمک) از بدن خارج می کردند و سپس در نوارهای پارچه ای می پیچیدند تا برای مدتی طولانی سالم بماند و فاسد نشود.
خط هیروگلیف و دیموتیک	دو خط باستانی که مصریان اختراع کردند.
کاغذ پاپیروس	این کاغذ از ساقه های یک نوع نی در مصر ساخته می شد و شکل ابتدای کاغذ امروزی بود.
درس پنجم	
موهنجودارو و هاراپا	نام دو شهر تاریخی و باستانی در پاکستان امروزی است.
تمدن دره سند	نام تمدنی است که برخاسته از بستر رود سند است. این تمدن در شمال شرقی هند و در پاکستان امروزی قرار دارد که جزو اولین تمدن ها شناخته شده بشر می باشد.
آریایی ها	اقوامی بودند که حدود 3000 سال پیش از میلاد از شمال به فلات ایران و شبه قاره هند کوچ کردند. آنها مردمانی جنگجو و دارای اسب و اربه بودند که به تدریج بر این مناطق تسلط یافتند.
دراویدی ها	قومی تیره پوست بودند که در نواحی استوایی و مرطوب جنوب هند می زیستند.
نواحی استوایی	به مناطقی گفته می شود که در اطراف خط فرضی استوا در کره زمین قرار دارد که از نظر آب و هوای مرطوب و دارای باران فراوان می باشد.
آیین برهمنی	نام آیین و دین مردمان هند بود که دارای مناسک طاققت فرسا و دشواری بود. پیروان این دین به خدایان متعددی که در وداها ستایش شده بود باور داشتند.
وداها	مهم ترین اثر برجا مانده درباره عقاید آریاییان هند، سروده هایی در ستایش آفرینش و خدایان با عنوان (وداها) است کهن ترین بخش وداها (ریگ ودا) نام دارد که به زبان سانسکریت (زبان مهاجران آریایی هند) سروده شده است.
برهمن	به روحانیون آیین برهمنی که وظیفه حفظ سروده های وداها از گزند فراموشی، تعلیم آموزه های دینی و اجرای آباد مذهبی برعهده آنها بود.
کاست	نوعی طبقه بندی اجتماعی است که در هند رواج داشت. در نظام اجتماعی هند چهار طبقه بود که به هر کدام از آنها کاست گفته می شد اما از نظر قدرت و ارزش و جایگاه اجتماعی باهم متفاوت بودند. در این جامعه برهمن ها از کاست یا طبقه ممتاز برخوردار بودند.
آیین بودا	نام دینی است که توسط شاهزاده هندی به نام بودا تاسیس شد و بیشتر بر پایه کردار نیک و پرهیز از کردار بد و ورزیدگی ذهنی تاکید دارد. این آیین مهمترین دینی بود که در برابر باورهای آمیخته با خرافات و رسوم دشوار دین بهمایی ظهور کرد.

بودا	شاهزاده ای هندی بود که آیین جدیدی به نام بودایی تأسیس کرد.
نیروانا	در دین بودا عبارت است از جایگاه و بعدی از زندگی که با مکاشفه و ریاضت بدست می آید و در آن زمان و مکان وجود ندارد.
تبت	یک ناحیه جغرافیایی که در غرب چین قرار دارد.
سلسله موريا	پس از انقراض حکومت هخامنشیان توسط اسکندر مقدونی یکی از فرماندهان هندی به نام چندراگوپتا بر ضد یونانی ها شورش کرد و حکومتی قدرتمند در هند پدید آورد که به سلسله موريا مشهور است.
آشوکا	قوی ترین فرمانروای سلسله موريا بود که پس از او حکومت موريا دچار ضعف و درنهایت نابودی شد.
گوپتا	نام سلسله ای تاریخی در هند باستان که پس از موريا به قدرت رسیدند و چندین قرن حکومت کردند.
برمه	نام کشوری در شرق آسیا که امروزه بیشتر با نام میانمار شناخته می شود.
رود هوانگ هو	این رود که با نام رود زرد نیز شناخته می شود یکی از رود های بزرگ چین است که محیط مناسبی را برای کشاورزی فراهم کرده است.
رود یانگ تسه	نام درازترین رود آسیا است که در چین قرار دارد و همراه با رود زرد منبع کشاورزی تمدن آن کشور بودند.
دوران نوسنگی	به طور کلی به دوره ای از تاریخ بشر گفته می شود که در آن انسان به تولید خوراک، اهلی کردن حیوانات، اختراع کشاورزی، یکجانشینی و همچنین تولید سفال و ابزار های مختلف پرداخته است.
سلسله چه این	یکی از حکومت های قدرتمند تاریخ چین محسوب می شود.
شی هوانگ تی	یکی از فرمانروایان سلسله چه این که نام اصلی اش زنگ به معنای امپراتور اول بود و حکومت نیرومندی را به وجود آورد.
دیوار چین	دیواری است که بلندترین و طولانی ترین سازه دفاعی جهان محسوب می شود که به طول 24000 کیلومتر با 25000 برج نگهبانی و در مدت 20 سال در چین به منظور دفاع در برابر اقوام بیابانگرد ساخته شده است.
سلسله هان	یکی از حکومت ها و دوره های مهم تاریخ چین بود که در دوران آن کشور چین پیشرفت های زیادی در بخش های مختلف کرد.
آیین کنفوسیوس	عبارت است از فلسفه و آیینی که توسط فیلسوفی به نام کنفوسیوس در چین باستان شکل گرفت و اساس آن خرد گرایی و ارزش نهادن به مقام انسان می باشد. او بیش از هر چیزی به رفتار اخلاقی توجه داشت و بیشتر نحوه رفتار درست را آموزش میداد.
کنفوسیوس	برجسته ترین اندیشمند چینی بود که درباره اخلاق و روابط میان مردم و فرمانروا سخن می گفت. عقاید او مثل کتاب قابوس نامه است. شی هوانگ تی مخالف کنفوسیوس و سلسله هان ترویج دهنده اصول او بود.
جاده ابریشم	جاده های پیوسته از شرق آسیا شروع میش و با هدف تجارت و بازرگانی تا شمال آفریقا و اروپا امتداد می یافت.
درس ششم	
شبه جزیره بالکان	نام شبهه جزیره ای در جنوب شرقی اروپا می باشد.
جزیره کرت	یک جزیره بزرگ در جنوب یونان است که کانون کهن ترین تمدن یونان و اروپا یعنی مینوسی ها می باشد.

مینوسیایان	قومی دریانورد بودند که پیش از مهاجرت هند و اروپایی ها به یونان در جزیره کرت می زیستند. اسم این تمدن به دلیل انتساب به مینوس شاه افسانه ای آن جزیره نام گذاری شده است.
میسنی ها	طایفه ای بیابان گرد بودند که از دشتهای اروپای شرقی به شبه جزیره یونان آمدند.
عصر تاریکی	نام دوره ای از تاریخ یونان به حساب می آید که با انقراض تمدن میسن ها شروع می شود و تا پیدایش دولت شهر ها ادامه دارد.
آتن	یکی از دولت - شهرهای یونان پس از عصر تاریکی (۸۰۰ - ۱۱۰۰ ق.م) و مرکز فعالیتهای فلسفی علمی و هنری و نیز زادگاه مردم سالاری (دموکراسی) به شمار می رفت.
اسپارت	از دولت شهرهای مهم یونان که همزمان با آتن حیات داشت و جامعه ای نظامی گرا و جنگاور بود که به امور فرهنگی و هنری چندان علاقه ای نداشت.
مردم سالاری	عبارت است از نوعی حکومتداری برای مدیریت جامعه است که در آن خود مردم تصمیم گیرنده هستند و حکومت می کنند.
آسیای صغیر	به منطقه ای در شمال شرقی آسیا و جنوب غربی اروپا گفته می شود که در طول تاریخ محل عبور راه های تجاری و مناقشه های سیاسی بوده است و امروزه کشور ترکیه نام دارد.
پریکلس	یکی از سیاستمداران آزادی خواه و رهبر آتن بود.
جنگ های پلوپونزی	به مجموعه جنگ های تاریخی و مهمی گفته می شود که میان دولت شهرهای یونانی به رهبری اسپارت و آتن شکل گرفت و به پیروزی اسپارت انجامید.
مقدونیه	نام کشوری در جنوب شرقی اروپا و در ناحیه شبهه جزیره بالکان است.
فلیپ دوم	شاه مقدونیه بود که توانست دولت شهرهای یونان را مطیع خود کند.
اسکندر مقدونی	جانشین فلیپ که مصر، آسیای صغیر، بین النهرین و ایران را فتح کرد.
امپراطوری روم	یک امپراطوری تاریخی در اروپا است که خود به دو بخش شرقی و غربی تقسیم می شود. بخش غربی دوام چندانی نیاورد ولی بخش شرقی آن که قسطنطنیه پایتخت آن بود بیش از 1000 سال حکومت کرد. این دوره یکی از باشکوهترین دوره های تاریخ اروپا محسوب می شود.
زئوس	خدای آسمان و آذرخش در یونان بود که بزرگترین خدای یونانیان به حساب می آید.
آتنا	نام خدای در یونان باستان که یونانی ها اعتقاد داشتند محافظ شهر آتن است.
بازی های المپیک	مجموعه بازی های که هر چهار سال یک بار در دولت شهر المپیا یونان شروع شد و اکنون هم برگزار می شود.
سقراط، افلاطون و ارسطو	فلاسفه مهم یونان بودند که بر فارابی و ابن سینا تأثیر گذاشتند.
بقراط	پزشک نامدار یونانی که به پدر علم پزشکی معروف است.
فیثاغورث	ریاضی دان مشهور یونان در عهد باستان است.

کوه های مرکزی آپنین	نام رشته کوهی در ایتالیا است.
رود تیبر	نام رودی در ایتالیا است.
جمهوری رم	نام حکومتی است که در شبه جزیره ایتالیا تشکیل شد و شهر رم پایتخت آن بود و 500 سال دوام آورد.
کارتاژ	نام حکومتی در شمال آفریقا و تونس امروزی است که توسط رومی ها شکست خورد.
امپراتور کنستانتین	یکی از فرمانروایان مشهور روم بود که شهر بیزانتيوم (قسطنطنیه ، استانبول) را پایتخت روم قرارداد. و در زمان او مسیحیان آزاد بودند و دین مسیحیت در قلمرو امپراتوری روم دین رسمی معرفی شد.
مجلس سنای روم	نهاد سیاسی که در جمهوری روم وجود داشت و در اداره امور کشور مشارکت داشت. در این مجلس اشراف حضور داشتند.
مجلس نمایندگان	نهاد سیاسی که در جمهوری روم وجود داشت و در اداره امور کشور مشارکت داشت. در این مجلس نمایندگانی حضور داشتند که از طرف مردم انتخاب می شدند.
کنسول	نام یک مقام سیاسی در روم بود که از میان اعضای سنا به مدت یک سال دو نفر انتخاب می شدند و اداره امور را بر عهده می گرفتند.
اکتاویان	نام امپراتوری در جمهوری روم که با غلبه بر رقیبان خود توانست به قدرت برسد. و حکومت کنسولی را لغو کرد.
اگوستوس یا امپراتور	در روم باستان اکتاویان پس از غلبه بر رقبای خود حکومت جمهوری را تاسیس کرد و حکومت کنسولی را لغو کرد بر این اساس تمام اختیارات حکومت در اختیار یک شخص به اسم اگوستوس قرار گرفت که بعدها امپراتور خوانده می شد.
اسپارتاکوس	یک برده رومی که رهبری قیام بردگان روم را بر ضد حکومت روم بر عهده داشت.
میترا	نام یک خدای باستانی که در جمهوری روم و همچنین سایر تمدن ها همچون ایران پرستش می شد.
انطاکیه	نام یکی از شهرهای باستانی در دوران روم است که اکنون در ترکیه قرار دارد.
دمشق	نام یکی از شهرهای باستانی است که اکنون پایتخت کشور سوریه است.
اسکندریه	نام یک شهر باستانی و بزرگ که توسط اسکندر در مصر تاسیس شد.
مارسی	نام یک شهر و بندر در کشور فرانسه است که در دوران امپراتوری روم یک شهر مهم تجاری محسوب می شد.
درس هفت	
خدای نامه ها	متونی هستند که به تعبیری تاریخ نگاری به شمار می آیند و در دوره ساسانیان تدوین شدند. مطالب این خدای نامه ها آمیخته با افسانه و قصه های کهن بوده و مطالب راجع به دوره ساسانی در آنها با واقعیت تاریخی انطباق دارد.
افسانه	افسانه یا اسطوره به معنی یک داستان خیالی و غیر واقعی به کار برده می شود که ممکن است در واقعیت رخ داده باشد اما به مرور زمان تغییر کرده باشد و به شکل غیر واقعی درآمده باشد.

پیشدادیان	نخستین سلسله پادشاهان در شاهنامه و اساطیر ایرانیان می باشد . که اکنون پس از تحقیقات جدید همان امپراتوری ماد است.
کیانیان	کیانیان دومین دودمان پادشاهی در شاهنامه و اسطوره شناسی ایرانی است . که اکنون پس از تحقیقات جدید هخامنشیان لقب گرفته است.
پارسه یا پرسه پولیس	مجموعه ای از چند کاخ و بنای تاریخی در فارس که در دوره هخامنشیان ساخته شده است و امروزه بیشتر به تخت جمشید مشهور است.
جمشید	یکی از پادشاهان اساطیری ایران که در شاهنامه فردوسی نام برده شده است و گویا توسط ضحاک کشته شده است.
پاسارگاد	مجموعه ای تاریخی از زمان هخامنشیان است که در فارس ساخته شده است و آرامگاه کورش در آن قرار دارد.
سر هنری راولینسون	در زمان محمد شاه قاجار موفق به خواندن خط میخی شد و سنگ نوشته داریوش هخامنشی در بیستون را ترجمه کرد.
ارنست هرتسفلد آلمانی و آرتور پوپ آمریکایی	باستان شناسانی بودند در ایران که از ۱۳۰۶ به بعد به جای فرانسویان در ایران فعالیت می کردند.
منابع دسته اول	به همه آثار و منابعی گفته می شود که در زمان مورد مطالعه یا در نزدیکترین زمان به آن به وجود آمده اند و خود شاهی موثق و مستقیم بر آن هستند.
منابع دسته دوم	به همه منابع و آثاری گفته می شوند که در زمان مورد مطالعه خلق نشده اند بلکه بر پایه منابع دسته اول پدید آمده اند شاهد عینی و مستقیم نیستند و با فاصله زمانی بیشتر به وجود آمده اند.
منابع نوشتاری	منظور از منابع نوشتاری، تمامی نوشته هایی است که درباره رویدادهای تاریخی ایران در عهد باستان نگارش یافته اند و یا اینکه می توان از آنها اطلاعات و شواهد تاریخی به دست آورد
سالنامه	سندی برای ثبت مختصر تاریخ بود که در آن وقایع سال به سال بر اساس گاهشماری مرتباً نوشته می شد.
حفظ سینه به سینه	به معنی حفظ کردن مطلب یا داستانی به صورت شفاهی است.
سنگ نوشته بیستون	یک سنگ نوشته متعلق به دوره هخامنشیان که بر سینه کوه بیستون کرمانشاه حک شده است و بزرگترین سنگ نوشته جهان شناخته می شود و در آن پیروزی داریوش بزرگ به گئوماته مغ و یاغیان را به تصویر کشانده است.
کعبه زردشت	یک بنای تاریخی در استان فارس است.
طبری و دینوری	مورخان مسلمانی بودند که با استفاده از ترجمه عربی خدای نامه ها تاریخ باستان ایران را نوشتند.
درس هشتم	
فلات ایران	به منطقه ای جغرافیای و کوهستانی گفته می شود که دارای زمین های تخت می باشد که از شمال به دریای خزر از جنوب به خلیج فارس و دریای عمان و اقیانوس هند، از غرب به جلگه بین النهرین و از شرق به به جلگه هند منتهی می شود.
دریای مکران	نام دریای است در جنوب ایران و شمال کشور عمان که اکنون به نام دریای عمان مشهور است.

دوره پارینه سنگی	قدیمی ترین دوران انسان ما قبل از تاریخ است که در آن انسان از سنگ به عنوان ابزار استفاده کرده است و از 3 میلیون سال تا 10 هزار سال پیش از میلاد ادامه داشته است.
کشف رود	نام رودی است در شمال شرقی ایران و خراسان که قدیمی ترین نشانه های حضور انسان در ایران مربوط به بستر این رود می باشد.
تپه چغاگلان	نام محوطه ای باستانی در استان ایلام و شهرستان مهران است که قدیمی ترین شواهد کشاورزی ایران در آن نمایان شده است و مربوط به 12 هزار سال پیش است.
شهاد، تل ابلیس و تپه یحیی	نواحی باستانی در استان کرمان هستند نمونه های از قالب گیری و ذوب مس در آن ها کشف شده است.
تپه زاغه	نام منطقه ای باستانی در استان قزوین که یکی از قدیمی ترین نمونه های قالب گیری و استفاده از مس در آن کشف شده است.
شوش و چغامیش	نام دو شهر باستانی در خوزستان که جزو اولین شهرهای ایران به حساب می آیند.
شهاد و جیرفت	نام دو شهر باستانی در کرمان که جزو اولین شهرهای ایران به حساب می آیند.
سیلک	نام یک شهر باستانی در کاشان که جزو اولین شهرهای ایران به حساب می آید.
شهر سوخته	نام یک شهر باستانی در سیستان که جزو اولین شهرهای ایران به حساب می آید.
تمدن	به هر جامعه پیچیده که دارای ساختارهای یکجانشینی، طبقه بندی اجتماعی، شکلی از مدیریت و ساماندهی اجتماعی و سامانه نمادین ارتباطی همچون دستگاه نوشتاری باشد گفته می شود.
تمدن ایلام	نام تمدنی در جنوب غربی ایران کنونی که مرکز آن ایلام و جلگه ای خوزستان به حساب می آید گفته می شود که 2600 سال پیش از میلاد حکومت می کردند.
آشوربانیپال	نام یکی از پادشاهان مقتدر آشوریان بود که با حمله به شوش پایتخت ایلامی ها موجب انقراض آن تمدن شده بود.
آنشان یا آنزان	نام ناحیه ای در منطقه فارس که یکی از پایتخت های حکومت ایلامی ها به حساب می آمد.
چغازنبیل	نام نیایشگاه و پرستشگاهی باستانی است که در دوران تمدن ایلام ساخته شده و محل عبادت ایلامی ها بود.
اینشوشیناک	نام یکی از خدایان ایلامی بود که محافظ شهر شوش به حساب می آمد.
الهه	به خدایان مقدس ایلامی که مورد پرستش واقع می شدند گفته می شد.
درس نه	
آریایی	اقوامی بودند که حدود 3000 سال پیش از میلاد از شمال به فلات ایران و شبه قاره هند کوچ کردند. آنها مردمانی جنگجو و دارای اسب و ارابه بودند که به تدریج بر این مناطق تسلط یافتند.
ایران	واژه ایران از آریایی گرفته شده و به معنای سرزمین آریاییان است. واژه آریایی نیز به معنای شریف و آزاده است؛ پس واژه ایران به معنای سرزمین مردمان شریف و آزاده است.
دریاچه آرال	دریاچه ای که در شمال شرق ایران و در کشور ازبکستان قرار دارد و به عنوان دریاچه خوارزم هم شناخته می شود.

ماد ها	نام اقوامی از آریای ها مهاجر به فلات ایران بودند که در نواحی غربی ساکن شدند و بعدها نخستین امپراتوری را در ایران تشکیل دادند.
دهیوک و دیاکو	نخستین پادشاه ماد بود که شهر هگمتانه یا اکیانان را بنا کرد و آن را مرکز حکومت خود قرار داد.
هگمتانه یا اکباتان	نام یکی از شهرهای بزرگ ایران باستان و پایتخت حکومت ماد بود و امروزه همدان نام دارد.
هوخستره	سومین پادشاه ماد که با حکومت بابل علیه آشور متحد شد و حکومت ماد را به اوج قدرت و وسعت رساند.
آستیایک	جانشین نالایق هو و خستر بود که در زمان او کورش هخامنشی همراه با سایر طوایف ماد و مردم ناراضی حکومت ماد را ساقط کردند.
هخامنش	جد کورش هخامنش و رئیس قبیله پاسارگادی بود.
کورش	یکی از نوادگان هخامنش که حکومت ماد را از بین برد و سلسله هخامنشی را تاسیس کرد. او یکی از بزرگترین و مشهورترین پادشاهان تاریخ ایران به شمار می رود که به علت رفتار صلح آمیز و انسان دوستانه خود با اقوام مغلوب از سایر پادشاهان دوران خود متمایز گشته است.
انشان یا انزان	نام منطقه و شهری باستانی در جنوب غربی ایران و خوزستان بود که هخامنشیان از آن سربرآورده بودند.
لیدییه	نام حکومتی باستانی در آسیای صغیر و ترکیه امروزی است که شهر سارد پایتخت آن بود در نهایت توسط کورش هخامنشی فتح شد.
بابل	نام یکی از شهرهای باشکوه و بزرگ بین النهرین بود که در دوره هخامنشیان توسط کورش فتح شد.
منشور کورش	لوحی استوانه ای شکل که به فرمان کورش هخامنشی به خط میخی نوشته شده است و حاوی روایت های مربوط به فتح بابل و دستورات کورش می باشد. این لوح در بابل پیدا شد و اکنون در موزه بریتانیای لندن نگهداری می شود و به اولین منشور حقوق بشر مشهور است.
فنیقیه	نام شهری باستانی در حوزه مدیترانه و لبنان امروزی است که فنیقی ها در آن می زیستند.
کمبوجیه	جانشین کورش و دومین پادشاه هخامنشیان بود که مصر را ضمیمه قلمرو خود کرد.
گوماتَه مَغ	یکی از مغ های دوره هخامنشی که خود را به جای بردیا پسر کورش جا زده بود و به تخت نشسته بود که در نهایت توسط کمبوجیه کشته شده و تاج و تخت از او پس گرفته شد.
داریوش یکم	پس از مرگ کمبوجیه و ماجرای گومانه مغ بر تخت شاهی نشست و به خاطر توسعه قلمرو، برقراری سیستم اداری و سایر اقداماتش بسیار معروف است.
قبایل صحراگرد سکایی	نام قبایلی چادر نشین و در شمال و شمال شرقی ایران بودند و از نژاد آریایی به حساب می آمدند.
خشیار شاه	یکی از پادشاهان هخامنشی و جانشین و پسر داریوش بود که در زمان او نبرد دریایی سالامیس با یونان رخ داد.
میلَتوس (مَلَطِیَه)	نام شهری باستانی در آسیای صغیر که جزو یونان باستان به حساب می آمد.
نبرد ماراتن	نام یکی از جنگ ها مهم و باستانی است که میان هخامنشیان به فرماندهی داریوش و دولت شهر آتن یونان بود که در نهایت هخامنشیان عقب نشینی کردند و آتنی ها پیروز شدند.
نبرد سالامیس	نام نبردی باستانی میان هخامنشیان به فرماندهی خشیار شاه و یونانی ها بود که در نهایت در نبرد دریایی هخامنشیان شکست خوردند.

اردشیر دوم	یکی از پاشاهان هخامنشی که در زمان او پادشاهی هخامنشی دچار تفرقه درونی شد و برادرش کورش کوچک در آسیای صغیر سر به شورش برداشت.
کورش کوچک	وی برادر اردشیر دوم بود که با او بر سر تصاحب قدرت جنگ روی داد که به شکست کورش کوچک و کشته شدن وی انجامید.
اردشیر سوم	یکی از پاشاهان هخامنشی و پسر و جانشین اردشیر دوم که تمام مدعیان سلطنت را کشت و مصر را که در زمان اردشیر دوم از دست رفت دوباره ضمیمه هخامنشیان کرد.
داریوش سوم	آخرین فرمانروای هخامنشی که مدتی پس از قتل اردشیر سوم بر تخت شاهی نشست دلیر و جوانمرد بود اما تدبیر نداشت
اسکندر مقدونی	جانشین فیلیپ که مصر، آسیای صغیر، بین النهرین و ایران را فتح کرد.
گرانیکوس، ایسوس و گوگمل	نام سه جنگ میان اسکندر مقدونی و سپاه هخامنشیان است که در هر سه هخامنشیان شکست خوردند.
آریو برزن	سردار شجاع ایرانی که در برابر حمله اسکندر در دوره هخامنشیان ایستادگی کرد.
درس ده	
سلوکیان	دولتی یونانی بود که پس از تسلط اسکندر مقدونی بر آسیا توسط فرماندهان وی تشکیل شد.
سلوکوس	از فرماندهان اسکندر که بر بین النهرین و بخش هایی از آسیای صغیر، سوریه و فلات ایران حاکم شد و سلسله سلوکیان را تأسیس کرد و خود را نیکاتور (فاتح بزرگ) خواند.
سلوکیه	نام شهری در بین النهرین که به نام سلوکوس فرمانروا و مؤسس حکومت سلوکیان تأسیس شد و پایتخت حکومت سلوکیه بود.
انطاکیه	نام شهری در شمال سوریه که در دوره سلوکیان بعد از سلوکیه به عنوان پایتخت انتخاب شد.
ارشک	از فرماندهان قبیله پرنی با ایرنی بود که بر فرمانروای سلوکی شورید سلسله اشکانیان را تأسیس کرد.
قبیله پرنی	یکی از قبایل کوچ نشین در در شمال شرقی ایران و کرانه های دریای خزر می زیستند. یکی از فرماندهان آنها به نام ارشک توانست با بیرون راندن سلوکیان حکومت اشکانیان را تشکیل دهد.
اشکانیان	یکی از امپراتوری های ایران باستان است که پس از سلوکیان توسط ارشک تأسیس شد و 470 سال در ایران حکومت کردند.
شهر نسا	یکی از شهر ها و پایتخت های مهم اشکانیان بود که در شمال شرقی ایران و خراسان امروزی قرار داشت.
صد دروازه یا هکاتم پولس	یکی از شهر ها و پایتخت های مهم اشکانیان بود که در شمال شرقی ایران و خراسان امروزی قرار داشت.
تیسفون	نام شهری باستانی و مهم در کرانه رود دجله و عراق امروزی است که در زمان اشکانیان و ساسانیان پایتخت به حساب می آمد.
مهرداد یکم	یکی از پادشاهان و فرمانروایان اشکانی بود که قدرت و وسعت اشکانیان را گسترش داد.
مهرداد دوم	یکی از پادشاهان و فرمانروایان اشکانی بود که بر وسعت قلمرو اشکانی افزود و هم در روزگار او سفیرانی از سوی چین به ایران آمدند.

جاده ابریشم	جاده های پیوسته از شرق آسیا شروع میش و با هدف تجارت و بازرگنی تا شمال آفریقا و اروپا امتداد می یافت.
ارد دوم	یکی از پادشاهان و فرمانروایان اشکانی بود که نبرد حران در زمان سلطنت وی رخ داد.
نبرد حران	یکی از جنگ های باستانی میان اشکانیان و رومیان است که در نهایت سورنا فرمانده اشکانی بر کراسوس فرمانده رومی پیروز شد.
سورنا و کراسوس	فرماندهان ایرانی و روسی نبرد حران بودند.
حکومت ملوک و الطوایفی	عبارت بود از مجموعه ای حکومت های نیمه مستقل که به حکومت مرکزی ملیات و نیروی نظامی میدادند. این نوع حکومت در دوره اشکانیان وجود داشت.
اردوان چهارم	آخرین پادشاه اشکانی بود که در برابر رومیان موفق بود اما در جنگ با اردشیر بابکان ساسانی شکست خورد.
نیایشگاه آناهیتا	نام یک معبد مقدس زردشتی در شهر استخر فارس قرار داشت.
شهر استخر	نام یک شهر باستانی و مهم است که در منطقه فارس قرار داشت و زادگاه خاندان ساسانی بود.
ساسان	نیای اردشیر بابکان و موید نیایشگاه زرتشتی آناهیتا در شهر استخر واقع در منطقه پارس بود.
بابک	پدر اردشیر که در پارس اعلام استقلال کرد.
اردشیر بابکان	فرمانده ای که علیه اردوان چهارم شورید و اشکانیان را شکست داد. او در نهایت در تیسفون تاج گذاری کرد و سلسله ساسانیان را تاسیس کرد.
شاپور اول و دوم	هر دو از فرمانروایان ساسانی بودند که موفقیت های سیاسی و نظامی بزرگی در داخل و خارج کسب کردند.
قباد	او از شاهان ساسانی بود که به خاطر گرایش به مردک به زندان افتاد.
مزدک	طرفدار برابری مردم بود که یکی از پادشاهان ساسانی ابتدا از او حمایت کرد و سپس او را به زندان انداخت و در نهایت نیز کشته شد.
موبدان	موبد در کیش زرتشتی یا آیین مزدیسنا به فرد روحانی اطلاق می شود . که وظیفه انجام مراسمات مذهبی دین زردشت را بر عهده داشتند.
خسرو انوشیروان	او از شاهان ساسانی و جانشین قباد بود مزدک را کشت و اصلاحاتی را انجام داد.
هرمز چهارم	یکی از پادشاهان ساسانی بود که در دوران او اختلاف و تفاق سیاسی در دربار ساسانی اوج گرفت.
بهرام چوبین	یکی از پادشاهان ساسانی بود که با همراهی بزرگان علیه هرمز چهارم قیام کرد و بر تخت نشست.
خسرو پرویز	پسر هرمز چهارم و یکی از پادشاهان ساسانی بود که به بیزانس گریخت و با حمایت امپراتور روم به تاج و تخت رسید
بیزانس	عبارت است از امپراتوری روم شرقی که نزدیک به 10 قرن در اروپا حکومت کرد.
گردیانوس	امپراتور روم بود که به دست شاپور یکم کشته شد.
والریانوس	امپراتور دوم بود که به دست شاپور یکم اسیر شد.
لخمیان	نام یکی از قبایل اعراب بود که در زمان ساسانیان بر عراق و بحرین حکم می راندند. پایتخت آنها شهر حیره بود.
شیرویه	جانشین خسرو پرویز و یکی از پادشاهان ساسانی بود که بیشتر افراد خاندان ساسانی را کشت.
یزگرد سوم	نام آخرین فرمانروای ساسانیان بود که در چند جنگ از اسکندر مقدونی شکست خورد و در نهایت حکومت ساسانیان به پایان خود رسید.

قادسیه، جَلولا و نهاوند	نام سه جنگ از جنگ های اعراب مسلمان با سپاه ساسانیان است که در هر سه ساسانیان شکست خوردند.
آسورستان	نام ناحیه حاصلخیز بین النهرین در عراق امروزی است که قبلا همان قلمرو آشور و بابل بود.
درس یازده	
اهورامزدا	نام خدای یکتا و آفریننده تمام دنیا در دین زردشت.
خزانه شاهی	نام محلی در دوران هخامنشیان که گنج و اشیای با ارزش و گران بها را در آن نگه میداشتند.
انبار شاهی	نام محلی بود که در دوره هخامنشیان کالاها و خراج ها و مالیات را در آن نگهداری می کردند.
دیوان شاهی	نام دیوان یا وزارتی که در دوره هخامنشیان وظیفه مهم نگارش، تنظیم، ثبت و نگهداری نامه ها، اسناد و نوشته های دولتی را بر عهده داشت.
شهری یا ساتراپ	به ایالت های دوره هخامنشیان گفته می شد که هر کدام از آن ها از لحاظ مردم شناسی، فرهنگ و آداب و رسوم مشابه بودند.
چشم و گوش شاه	ماموران داریوش هخامنشی بودند که بر عملکرد ساتراپ ها نظارت می کردند.
خاندان کارن یا قارن	یکی از هفت خان ممتاز دوره اشکانی و از خاندان های بزرگ و آریایی که حوزه نفوذ و قدرت آنها در نهاوند و همدان بود.
خاندان سورن	یکی از هفت خان ممتاز دوره اشکانیان است که حوزه نفوذ آنها در سیستان بود.
خاندان مهران	یکی از هفت خان ممتاز دوره اشکانی که حوزه نفوذ آنها در ری بود.
حکومت ملوک و الطوایفی	عبارت بود از مجموعه ای حکومت های نیمه مستقل که به حکومت مرکزی ملیات و نیروی نظامی میدادند. این نوع حکومت در دوره اشکانیان وجود داشت.
بزرگ فرماندار	سمت وزیر بزرگ در دوره ساسانی بود.
دبیران	نام افرادی در دوره ساسانیان که کار اصلی آنها نگارش فرمان ها، نامه ها و اسناد و ثبت و ضبط آنها بود، ولی کارهای دیگری مانند گردآوری و تألیف خدای نامک هم از وظایف ایشان بود.
ایران دبیرد یا دبیران مهست	در دوره ساسانیان به رئیس دبیران و کاتبان می گفتند که از جمله صاحب منصبان عالی رتبه تشکیلات اداری ساسانی محسوب می شدند.
دبیرستان	نام مکانی در دوره ساسانیان که دبران در آن آموزش میدیدند.
ایرانشهر	قلمروی که ساسانیان بر آن فرمان می راندند و شامل چندین ساتراپ یا ایالت می شد.
مهر یا میترا	ایزد پیمان و قانون و پشتیبان نظم اجتماعی بود.
قضاوت رسمی	نوعی از قضاوت و دادگری در دوره ساسانیان که بیشتر بر عهده روحانیون زرتشتی و نیز قضاتی بود که از سوی شاه و یا حاکمان مناطق مختلف منصوب می شدند. روحانیون عمدتاً به اختلافات حقوقی و مدنی، و قضات شاهی به جرایم سیاسی و نظامی رسیدگی می کردند
قضاوت غیر رسمی	نوعی از قضاوت و دادگری در دوره ساسانیان که بیشتر بر عهده ریش سفیدان و بزرگان خانواده ها و قبایل بود و دعاواها و مسایل درون خانوادگی را قضاوت می کردند.

مادیان هزار دادستان (هزار رای حقوقی)	اثر فرح فرد بهرامان است و مجموعه ای از قوانین و محاکمات عصر ساسانی به شمار میرود.
سپاه جاویدان	از زمان داریوش بزرگ هخامنشیان دارای سپاه ثابتی به نام (جاویدان ها) بوده اند، که متشکل از ده هزار نفر بوده است. این گارد از این رو گارد جاویدان نامیده می شد که در صورت بیماری، زخمی شدن یا مرگ یکی از اعضاء بی درنگ کسی از ذخیره ها جای او را می گرفت.
ارتشتارستان	نام مدرسی که در دوره ساسانیان ارتشی ها در آن آموزش نظامی میدیدند.
درس دوازدهم	
شبانان	عبارت است از دامداران یا کسانی که به پرورش دام مشغولند.
طبقه حاکم	طبقه ای در دوره اشکانیان که شامل خاندان شاهی و دیگر خاندان های قدرتمند قدیمی بودند که مهم ترین منصب های سیاسی و نظامی مانند حکومت مناطق مختلف کشور و فرماندهی سپاه و عضویت در مجلس آن زمان را در اختیار داشتند.
طبقه توده	طبقه ای در دوره اشکانیان که شامل کشاورزان، شبانان، صاحبان حرف و صنایع و بازرگانان بودند.
طبقه فرادست	طبقه ای از جامعه ساسانی که صاحب مشاغل و مناصب عالی رتبه کشوری و لشکری و دارای زمین های فراوان بودند
طبقه فرودست	طبقه ای از جامعه ساسانی که شامل عامه مردم، شامل گروه های مختلفی می شدند که به طور موروثی به فعالیت های تولیدی و خدماتی مانند کشاورزی، دامداری، پیشه وری، تجارت و امثال آن مشغول بودند و بار سنگین مالیات های گوناگون را بر دوش می کشیدند.
اوستا	کتاب مقدس ایرانیان باستان و زرتشتیان است.
پوران دخت و آزمیدخت	دختران خسروپرویز که در دوره ساسانیان بر تخت پادشاهی نشستند.
جشن گاهنبارها	عبارت بودند از شش جشن که به شکرانه آفریده شدن عناصر اصلی خلقت (آسمان، آب، زمین، گیاه، جانوران و انسان)، در شش وقت معین از ماه های سال برگزار می شد.
جشن نوروز	کهن ترین جشن های ایرانی است که به جمشید، نخستین پادشاه افسانه ای ایران نسبت داده می شود و در آن مردم به مناسبت سال نو و فصل بهار شادمانی می کنند.
جشن مهرگان	یکی از جشن های باستانی ایران است که با اول پاییز و رسیدن به اعتدال پاییزی برگزار می شد.
جشن سده	یکی از جشن های باستانی ایران است که در 10 بهمن و به مناسبت پیدایش آتش برگزار می شود.
جمشید	نخستین پادشاه افسانه ای ایران که جشن نوروز منسوب به اوست.
درس سیزدهم	
قنات	قنات یا کاریز راه آب یا کانالی است (که به وسیله فلرکسرون) که در زیر زمین حفر شده، تا آب در آن برای رسیدن به سطح زمین جریان یابد.

واستریوشان سالار	رئیس روستاییان و کشاورزان در دوره ساسانیان بود.
آسورستان یا سواد	به ناحیه بین النهرین در عراق امروزی گفته می شود.
جاده شاهی	راهی که به فرمان داریوش هخامنشی ساخته شد و هگمتانه، شوش، بین النهرین و آسیای صغیر را به هم متصل می کرد.
اسکیلاکس	یکی از اهالی آسیای صغیر بود که مأمور شد از طرف داریوش مسیرهای آبی را کشف کند.
دریک	نام سکه ای از جنس طلا در دوره هخامنشیان است که به فرمان داریوش هخامنشی ضرب شد.
جندی شاپور (گندی شاپور)	نام یکی از مهمترین شهرهای دوره ساسانیان است که در ناحیه خوزستان ایجاد شد.
رودهای دانوب و رن	نام دو رود مهم در اروپا است.
درس چهارده	
بغ	به معنی خدا و خدایگان و در اصطلاح نام یکی از خدایان مقدس اقوام آریایی بود.
اهوره	به معنی سرور و در اصطلاح نام یکی از خدایان مقدس اقوام آریایی بود.
امرنا	به معنی بی مرگ و در اصطلاح نام یکی از خدایان مقدس اقوام آریایی بود.
زردشت یا زرتشت	پیام آور و رهبر دین زرتشتی بود. وی اعتقاد داشت جهان صحنه نبرد دو نیروی خیر و شر است که در نهایت خیر بر دیگری چیره می شود.
امشاسپندان (جاودانان مقدس)	در اعتقادات زردشتیان واسط بین خالق و مخلوق هستند و اهوره مزدا را در امر آفرینش و اداره امور جهان یاری می کنند.
اهریمن	به اعتقاد زردشتی ها نیروی بدنهاد و پلید است که برای از بین بردن نیکی تلاش می کند. اما در نهایت این نیرو نابود خواهد شد و نیکی بر آن چیره خواهد شد.
اوستا	کتاب مقدس ایرانیان باستان و زرتشتیان است.
بلاش یکم	یکی از پادشاهان اشکانی بود که اوستا را گرد آوردی کرد.
مغان	روحانیون مادی بودند که به تدریج دین زرتشتی را پذیرفتند
مردوک	خدای باستانی شهر بابل است.
موبدان موبد	روحانیونی بودند که در راس روحانیون ساسانی قرار داشت.
آتشکده آذربرزین مهر	یکی از سه آتشکده مهم و بزرگ دوره ساسانیان می باشد که در خراسان قرار داشت و مخصوص عبادت کشاورزان بود.
آتشکده آذرگشنسپ	یکی از سه آتشکده مهم و بزرگ دوره ساسانیان می باشد که در آذربایجان قرار داشت و مخصوص عبادت پادشاهان بود.
آتشکده آذرفرنغ	یکی از سه آتشکده مهم و بزرگ دوره ساسانیان می باشد که در فارس قرار داشت و مخصوص عبادت موبدان زردشتی بود.

کتاب دینکرد و بندهش	نام دو کتاب باستانی که در مورد اعتقادات و آداب و رسوم زردشتی ها در زمان ساسانیان به زبان پهلوی نگارش یافته است.
مانی	کسی بود که با ترکیب آموزه هایی از دین های زردشتی، مسیحی و بودایی آیین جدیدی را عرضه کرد و در نهایت به دست بهرام یکم اعدام شد
مانویان	به پیروان مانی در دوره ساسانیان گفته می شد.
شاپورگان	کتابی نوشته شده به زبان پارسی میانه (پهلوی) بوده است، که توسط مانی نوشته شده و او آن را به شاهنشاه ساسانی، شاپور یکم پیشکش کرد.
درس پانزدهم	
زبان ایلامی	زبانی است که مردمان جنوب غربی فلات ایران در دوران تمدن ایلام با آن صحبت می کردند و اکنون منقرض شده است.
زبان های هند و ایرانی	شامل مجموعه زبان های که آریای مهاجر در هند و ایران با آن صحبت می کردند.
زبان اوستای	نام یک زبان باستانی ایرانی است که در بخش شرقی ایران رواج داشت و زبان رسمی دین زردشتی نیز بود.
زبان پارتی	یک زبان باستانی که مردمان شمال و شمال شرقی ایران با آن صحبت می کردند و زبان رسمی حکومت اشکانیان نیز بود.
زبان پارسی میانه یا پهلوی ساسانی	زبانی باستانی که مردمان نواحی جنوب و جنوب غربی با آن تکلم می کردند و زبان رسمی دربار ساسانیان نیز بود.
داستان هزار افسان	در زمان هخامنشیان قصه های متعددی به زبان فارسی باستان وجود داشته و مردم آنها را از حفظ می خوانده اند. هزار افسان داستانی است که هزار و یک شب بر اساس آن شکل گرفته است.
داستان هزار و یک شب	نام مجموعه ای از داستان های افسانه ای و قدیمی است که قدمت آن به دوران باستان بر می گردد.
منظومه های درخت آسوریک و یادگار زریران	یک کتاب ادبی و منظوم از دوره اشکانیان است که در قرن ۵. م به خط و زبان پهلوی و ساسانی نگارش یافتند ولی در ابتدا به زبان پارتی سروده شده بودند.
بیژن و منیژه	داستانی عاشقانه از شاهنامه است که اصل و ریشه اشکانی دارد.
گوسان ها	شاعران و موسیقی دانان دوره گردی که در دوره اشکانیان داستان های ملی و پهلوانی را برای مردم می خواندند.
کریستین سن	آرتور کریستین سن نام یک پژوهشگر و مورخ دانمارکی است که کتاب ایران در زمان ساسانیان را نوشته است.
افلاطون، ارسطو و بقراط	نام سه فیلسوف و دانشمند نامدار یونانی است.

دانشگاه جندی شاپور	یکی از مراکز مهم علوم در دوره ساسانیان بود که در استان خوزستان بنا شد و در آن علوم جدیدی همچون پزشکی، فلسفه، نجوم و الهیات تدریس می شد.
درس شانزدهم	
هگمتانه یا اکباتان	نام یکی از شهرهای بزرگ ایران باستان و پایتخت حکومت ماد بود و امروزه همدان نام دارد.
شهر بیستون	یکی از شهرهای باستانی واقع در استان کرمانشاه امروزی است. که تاریخچه آن به دوره ماد بر می گردد.
شهر اسپدانه	نام یکی از شهرهای باستانی است که امروزه اصفهان نام دارد و که تاریخچه آن به دوره ماد بر می گردد.
پاسارگاد	مجموعه ای تاریخی از زمان هخامنشیان است که در فارس ساخته شده است و آرامگاه کوروش در آن قرار دارد.
کاخ آپادانای شوش	قصر زمستانی شاهان هخامنشی و کاخ اصلی داریوش بزرگ بوده است. این کاخ به دستور داریوش بزرگ پادشاه هخامنشی ساخته شد.
تخت جمشید	مجموعه ای از چند کاخ و بنای تاریخی در فارس که در دوره هخامنشیان ساخته شده است و از بزرگترین و باشکوهترین آثار باستانی ایران به حساب می آید.
شهر هترا	شهری باستانی است که در دوره اشکانیان ساخته شده است و امروزه در نینوای عراق قرار دارد.
شهر صد دروازه	یکی از شهرها و پایتخت های مهم اشکانیان بود که در شمال شرقی ایران و خراسان امروزی قرار داشت.
معبد آناهیتا	یک پرستشگاه باستانی دوره اشکانیان است که در کرمانشاه امروزی واقع شده است.
کاخ اردشیر	یک بنای تاریخی که مربوط به دوره ساسانیان است و در نزدیکی فیروزآباد فارس قرار دارد.
کاخ تیسفون	یک بنای باستانی مربوط به دوره ساسانیان می باشد که محل اقامت پادشاهان ساسانی بود و به آن کاخ سفید نیز می گویند و امروزه در عراق قرار دارد.
طاق کسری یا ایوان مدائن	بنای باشکوه که در دوره ساسانیان در تیسفون ساخته شد و امروزه در عراق قرار دارد.
طاق بستان	طاق بستان مجموعه ای از سنگ نگاره ها و سنگ نوشته های دوره ساسانی است که در کرمانشاه واقع شده است.